

SUD HOKIMIYATIDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNI JORIY ETISHNING NAZARIY-HUQUQIY VA AMALIY JIHATLARI

Abdusamadov Dilmurod Farhodovich

Toshkent davlat yuridik universiteti magistranti

Elektron pochta: abdusamadov033@gmail.com

Annotatsiya. Mazkur tezisda sud hokimiyatida raqamli texnologiyalarni joriy etishning nazariy-huquqiy va amaliy jihatlari tahlil qilinadi. Sud tizimini raqamlashtirishning huquqiy asoslari, elektron sud ish yurituvi, videokonferensaloqa orqali sud majlislarini o'tkazish, elektron dalillar instituti hamda sun'iy intellekt texnologiyalaridan foydalanish masalalari yoritilgan. Shuningdek, sud tizimini raqamlashtirish jarayonida yuzaga kelayotgan muammolar, jumladan axborot xavfsizligi, shaxsiy ma'lumotlarni himoya qilish, raqamli tengsizlik va kadrlar salohiyati bilan bog'liq masalalar ko'rib chiqilgan. Tadqiqot natijasida sud hokimiyatini raqamlashtirish odil sudlov samaradorligini oshirish, sud jarayonlarining shaffofligini ta'minlash va fuqarolarning sudga murojaat qilish imkoniyatlarini kengaytirishga xizmat qilishi asoslab berilgan.

Kalit so'zlar: Sud hokimiyati, raqamli texnologiyalar, elektron sud, e-justice, elektron dalillar, videokonferensaloqa, sun'iy intellekt, axborot xavfsizligi, sud tizimini raqamlashtirish, odil sudlov.

KIRISH

Zamonaviy jamiyatda raqamli texnologiyalar barcha ijtimoiy institutlar faoliyatining ajralmas qismiga aylanib bormoqda. Davlat boshqaruvi, iqtisodiyot,

ta'lim va sog'liqni saqlash tizimlari qatori sud hokimiyati ham raqamli transformatsiya jarayoniga faol jalb etilmoqda. Sud tizimini raqamlashtirish nafaqat ish yuritish samaradorligini oshirish, balki odil sudlovning ochiqligi, shaffofligi va fuqarolar uchun qulayligini ta'minlashga xizmat qiladi.

Sud hokimiyatining asosiy vazifasi — qonun ustuvorligini ta'minlash, inson huquq va erkinliklarini himoya qilish hamda adolatli sudlovni amalga oshirishdan iborat. Raqamli texnologiyalar ushbu vazifalarni yanada samarali bajarish imkonini beradi. Xususan, elektron sud ish yurituvi (e-sud), videokonferensaloqa orqali sud majlislarini o'tkazish, elektron dalillarni qabul qilish va baholash, sud hujjatlarini elektron shaklda yuborish kabi mexanizmlar sud tizimining yangi bosqichini shakllantirmoqda.

O'zbekiston Respublikasida ham sud-huquq sohasini isloh qilish jarayonida raqamli texnologiyalarni keng joriy etish masalasi davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri sifatida belgilangan. "Elektron sud" axborot tizimining joriy etilishi, sud qarorlarining ochiq e'lon qilinishi, interaktiv xizmatlarning kengaytirilishi bu boradagi muhim qadamlardir.

Mazkur tezisda sud hokimiyatida raqamli texnologiyalarni joriy etishning nazariy-huquqiy asoslari, xalqaro tajriba, amaliy mexanizmlar hamda mavjud muammolar va ularni bartaraf etish yo'llari tahlil qilinadi.

ASOSIY QISM

Sud hokimiyatida raqamli texnologiyalarni joriy etish zamonaviy huquqiy davlat qurish jarayonining muhim tarkibiy qismidir. Bugungi kunda sud tizimi oldida turgan asosiy vazifalardan biri – ishlarni tezkor, shaffof va adolatli ko'rib chiqishdan iborat. An'anaviy qog'oz shaklidagi ish yurituvi ko'p vaqt va resurs

talab qiladi, hujjatlar aylanishi murakkab bo‘ladi, inson omili bilan bog‘liq xatolar yuzaga kelishi mumkin. Shu sababli sud tizimini raqamlashtirish obyektiv zaruratga aylandi.

Sud tizimini raqamlashtirishning nazariy asosini “elektron odil sudlov” (e-justice) konsepsiyasi tashkil etadi. Mazkur konsepsiya sud faoliyatiga axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini keng joriy etish orqali sudlov samaradorligini oshirishni nazarda tutadi. Raqamlashtirish jarayoni sud hokimiyatining mustaqilligi, qonuniylik, taraflarning tengligi va oshkoralik kabi asosiy prinsiplarga zid kelmasligi kerak. Aksincha, ularni mustahkamlashi lozim.

Sud tizimida raqamli texnologiyalarni joriy etishning eng muhim yo‘nalishlaridan biri — elektron sud ish yurituv tizimidir. Elektron sud tizimi orqali fuqarolar va yuridik shaxslar da’vo arizalarini onlayn tarzda topshirishi, davlat boji to‘lovlarini masofadan amalga oshirishi, sud hujjatlarini elektron shaklda qabul qilishi mumkin. Bu jarayon sudga murojaat qilishni ancha soddalashtiradi va ortiqcha byurokratik to‘siqlarni kamaytiradi. Natijada fuqarolarning sudga bo‘lgan ishonchi oshadi hamda odil sudlovga erishish imkoniyati kengayadi.

Raqamli texnologiyalar sud ishlarini avtomatik ravishda taqsimlash imkonini ham beradi. Ishlarni sudyalor o‘rtasida avtomatlashtirilgan dastur orqali taqsimlash inson omili aralashuvini kamaytiradi va korrupsiya xavfini pasaytiradi. Bu esa sud hokimiyatining xolisligi va mustaqilligini ta’minlashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Sud majlislarini videokonferensaloqa orqali o‘tkazish ham raqamlashtirishning muhim yo‘nalishlaridan biridir. Ayniqsa, uzoq hududlarda

yashovchi shaxslar, jazoni ijro etish muassasalarida saqlanayotgan ayblanuvchilar yoki chet elda bo'lgan taraflar uchun masofaviy sud majlislari katta qulaylik yaratadi. Bu mexanizm sud jarayonini tezlashtiradi, ortiqcha xarajatlarni kamaytiradi va protsessual muddatlarga rioya etilishini ta'minlaydi. Shu bilan birga, masofaviy sud majlislari taraflarning huquqlari to'liq ta'minlanishi, ularning fikr bildirish va himoyalash imkoniyatlari cheklanmasligi muhimdir.

Zamonaviy sharoitda elektron dalillar masalasi alohida ahamiyat kasb etmoqda. Raqamli texnologiyalar rivojlanishi natijasida ko'plab huquqbuzarliklar internet va raqamli muhitda sodir etilmoqda. Elektron pochta xabarlar, messenger yozishmalari, ijtimoiy tarmoqlardagi postlar, audio va video fayllar sud jarayonida dalil sifatida qo'llanilmoqda. Biroq elektron dalillarni yig'ish, saqlash va baholash o'ziga xos yondashuvni talab etadi. Ularning haqiqiylikni aniqlash, soxtalashtirilmaganini tekshirish va protsessual talablarga rioya qilish muhimdir. Shu sababli elektron dalillar bilan ishlashning aniq huquqiy mexanizmlarini ishlab chiqish zarur.

Sud tizimida sun'iy intellekt texnologiyalaridan foydalanish masalasi ham dolzarb hisoblanadi. Ayrim davlatlarda sun'iy intellekt dasturlari sud amaliyotini tahlil qilish, o'xshash ishlar bo'yicha ma'lumotlarni tezkor topish, hujjatlarni tayyorlashda yordam berish kabi funksiyalarni bajaradi. Biroq sun'iy intellekt sudyaning o'rnini bosishi mumkin emas. U faqat yordamchi vosita sifatida xizmat qilishi kerak. Yakuniy qaror qabul qilish vakolati faqat sudyaga tegishli bo'lishi shart.

Sud tizimini raqamlashtirish jarayonida axborot xavfsizligi masalasi alohida e'tibor talab qiladi. Sud hujjatlarida ko'pincha shaxsiy ma'lumotlar, tijorat

sirlariga oid ma'lumotlar yoki boshqa maxfiy axborotlar mavjud bo'ladi. Shu sababli sud axborot tizimlarini kiberhujumlardan himoya qilish, ma'lumotlarning maxfiyligini ta'minlash va ularning noqonuniy tarqalishining oldini olish zarur. Aks holda, raqamlashtirish jarayoni ijobiy natija bermasligi mumkin.

Amaliyot shuni ko'rsatadiki, sud tizimini raqamlashtirish faqat texnik vositalarni joriy etish bilan cheklanmaydi. Bu jarayon kadrlar salohiyatini oshirishni ham talab etadi. Sudyalar va sud xodimlari zamonaviy axborot texnologiyalaridan samarali foydalanish ko'nikmalariga ega bo'lishi lozim. Aks holda, mavjud tizimlar to'liq ishlamaydi yoki samarasiz bo'lib qoladi.

Shuningdek, jamiyatda raqamli tengsizlik muammosi ham mavjud. Barcha fuqarolar bir xil darajada internet va texnik vositalardan foydalana olmaydi. Shu sababli elektron sud tizimi bilan bir qatorda an'anaviy murojaat qilish imkoniyati ham ma'lum darajada saqlanib qolishi maqsadga muvofiqdir.

Umuman olganda, sud hokimiyatida raqamli texnologiyalarni joriy etish odil sudlov sifatini oshirish, ishlarni ko'rib chiqish muddatlarini qisqartirish va sud tizimining ochiqligini ta'minlashga xizmat qiladi. Biroq bu jarayon puxta huquqiy asos, texnik tayyorgarlik va malakali kadrlar bilan ta'minlangan holda amalga oshirilishi lozim.

XULOSA

Sud hokimiyatida raqamli texnologiyalarni joriy etish zamonaviy huquqiy davlat qurishning muhim shartlaridan biridir. Raqamlashtirish sud tizimining shaffofligini oshiradi, fuqarolarning sudga murojaat qilish imkoniyatlarini kengaytiradi hamda ish yuritish samaradorligini ta'minlaydi.

Shu bilan birga, raqamli transformatsiya jarayoni sud hokimiyatining mustaqilligi va protsessual kafolatlarini saqlagan holda amalga oshirilishi zarur. Sun'iy intellekt va avtomatlashtirilgan tizimlar sudyaning o'rnini bosuvchi emas, balki yordamchi vosita sifatida qo'llanishi kerak.

Kelgusida sud tizimini to'liq raqamlashtirish uchun normativ-huquqiy bazani takomillashtirish, xalqaro tajribani chuqur o'rganish, axborot xavfsizligini ta'minlash va kadrlar salohiyatini oshirish ustuvor vazifa bo'lib qoladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O'zbekiston Respublikasi. (2023). *O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi* <https://constitution.uz/oz/site>
2. O'zbekiston Respublikasi. (2021). *Sudlar to'g'risidagi Qonun O'RQ-703*. Lex UZ. <https://lex.uz/docs/-5534923>
3. O'zbekiston Respublikasi. (2022). *Elektron raqamli imzo to'g'risidagi Qonun O'RQ-793*. Lex UZ. <https://lex.uz/docs/-6234904>
4. O'zbekiston Respublikasi. (2004). *Elektron hujjat aylanishi to'g'risidagi Qonun Lex UZ*. <https://lex.uz/m/acts/-165079>
5. O'zbekiston Respublikasi. (2003, 11 dekabr). *Axborotlashtirish to'g'risidagi Qonun Lex UZ*. https://lex.uz/docs/-165079?utm_source=chatgpt.com
6. Council of Europe. (2016). *European ethical Charter on the use of artificial intelligence in judicial systems and their environment*. European Commission for the Efficiency of Justice (CEPEJ).
7. European Commission. (n.d.). *European e-Justice Portal*. <https://e-justice.europa.eu>

8. Katsh, E., & Rabinovich-Einy, O. (2017). *Digital justice: Technology and the internet of disputes*. Oxford University Press.
9. Reiling, D. (2009). *Technology for justice: How information technology can support judicial reform*. Leiden University Press.
10. Susskind, R. (2019). *Online courts and the future of justice*. Oxford University Press.
11. United Nations Office on Drugs and Crime. (2021). *Use of electronic evidence in criminal proceedings*. United Nations.